

Невтомна муза Олега Бійми

Лариса Брюховецька

«У хороших фильмах завжди існує безпосередність...».
(С'юзен Зонтаг)

Його ім'я було добре відоме в Україні ще за радянських часів, особливо шанувальникам оперного співу, адже він фіксував для майбутніх поколінь мистецтво українських оперних виконавців. Був добре обізнаний з музикою, що допомагало знайти спільну мову з відомими солістами. Євгенію Мірошниченко він захопив знятися у фільмі-опері «Лючія ді Ляммермур», в якій вона співала на сцені. Він став автором об'ємного циклу біографічних стрічок – про Марію Стеф'юк, Анатолія Солов'яненка, Ольгу Басистюк, а також про композиторів і кінематографістів. Цикл із 40 фільмів назвав «Немеркнучі зірки».

Мою ж увагу ім'я Олега Бійми привернуло з часу появи його «Блакитної троянди», екранізації ранньої п'єси Лесі Українки. Саме тоді, наприкінці 1980-х, я досліджувала тему взаємин літератури і кіно й не обминала жодної появи українського твору на екрані (а тоді таких фільмів було зовсім мало). Це вже згодом, на початку 1990-х, національно свідомі режисери перед крахом кінематографа намагалися донести до широкого глядача раніше заборонене: «Для домашнього вогнища» Франка, «Санаторійна зона» (фільм «Танго смерті») та «Вальдшнепи» Миколи Хвильового, «Гетьманські клейноди» за романом «Крутіж» Богдана Лепкого, «Дорога на Січ» за Спиридоном Черкасенком та ін. Бійма ж один із перших, всупереч тотальному ігноруванню, прокладає шлях до української літератури. Береться за твір складний, бо дії там обмаль, акцент – на слові. Й це була його позиція, що кардинально відрізнялася від промосковськи налаштованих режисерів, які вважали, що фільми за українською класикою і з українськими акторами приречені на провал. Уже з тої його роботи було видно: цей режисер, по-перше, любить українську літературу й між нею та вітчизняним глядачем руйнує бар'єр, який так наполегливо вибудовувала імперська політика, по-друге, береться за українську класику без застережень, по-третє, знімає українських акторів. Його енергія і штурм привабливих і нелегких вершин відчувуються і передаються глядачеві.

Олег Бійма народився 1949 року в Києві, у нерядовій родині: його батько – Герой Радянського союзу, який це звання отримав як воїн, що першим на танку увірвався в завойований Берлін. Олег Іванович розповідає: «Його ім'я записано у всіх енциклопедіях про Велику Вітчизняну війну. До останнього дня він вірив в ідеали своєї юності – марксизм-ленінізм, захоплювався Сталінім. При цьому був чесним,

Олег Бійма на тлі кадрів з його фільмів.
Фотоколаж з інтернет-мережі.

порядним і фанатично відданим своїй країні, ладіві. Ми з ним дуже різні. З багатьох питань мали полярні думки. Мама свій талант співачки поклала на олтар родини. Закінчила консерваторію, мала чудовий голос (лірико-колоратурне сопрано). Їй передікали блискучу кар'єру. Але вийшла заміж. Батькові потрібна була не акторка, а дружина... Народила чотирьох дітей. Вижили тільки ми з сестрою. Я – наймолодший»¹.

Родина жила в центрі Києва, Олег був вундеркіндом. Малював, писав вірші, музику. «Мій концерт для фортепіано з оркестром передавали по радіостанції "Юність". Дуже приємними епітетами нагороджували. Займався усім потроху»². Ким хоче стати – зрозумів у 17 років. У 1966 році закінчив школу і єдиний з України був запрошений для конкурсного вступу у ВДІК, на курс Сергія Герасимова. Але саме тоді розлучалися батьки, і він до Москви

¹ 20.02. 1999. <https://day.kyiv.ua/ru/article/lichnost/oleg-biyma-una-samoe-zastoynoe-vremya-so-vremen-zastoaya>

² Там само.

не поїхав. 1972 року закінчив кінофакультет КДІТМ ім. І. Карпенка-Карого (майстерня Володимира Небери). Роки навчання згадує з теплотою.

Відтоді працював на новоствореній студії «Укртелефільм». Перша стрічка – музична «Ти плюс я – весна» – вийшла 1974. Далі – новорічне шоу за участі зірок естради на музику Бистрякова «Казка як казка». Злу фею грала красуня-акторка Галина Логінова³. На зйомках крутилася її маленька донька. З цієї дівчинки виросла Мілла Йововіч, яку тепер знає весь світ. У Галини тоді були неприємності: її не пускали до чоловіка в Англію, не давали можливості зніматися. Біймі телефонували аноніми, лякаючи неприємностями, попереджаючи, що вона неблагонадійна. Та він не звертав на це уваги ще й тому, що був закоханий в акторку. Але тому, що її кохав, умовив їхати до чоловіка – і своє життя Галина присвятила доньці. Те, ким стала Мілла, – заслуга матері.

Життя тривало, і 1981 році Бійма поставив фільм «Нехай він виступить» за драмою Джека Лондона «Крадіжка». В головній ролі знімалася Лариса Кадочникова. Режисер згадує: «Оскільки мені як молодому режисеру важко було пробитися в ігрове кіно, то ми вирішили всіх перехитрити і зняли замість вистави ігрове кіно за участі видатних акторів»⁴. «Нехай він виступить» – це був фактично його перший ігровий фільм. Знімальний період за нормами був дуже короткий – тому вирішили, що легше буде виїхати до Львова, використати його натуру як Вашингтон 1910 року і там за кілька днів зняти повнометражну стрічку. Випробування режисер пройшов успішно: фільм прозвучав тоді на всю країну.

Услід за тим режисер довів, що може знімати кінокартини зовсім іншого плану. Ігровий фільм «За нічю день іде» – це трагічна історія Ніжинського підпілля, історія сліпого Юрія Батюка. «Ця картина для мене також була дуже важливою, оскільки батько був військовим, і тема війни, спогади тих людей, які збиралися у батька в будинку, були в мене на слуху. Пісні, настрої тих людей. Підпільна група Батюка в 43-му році за тиждень до визволення Ніжина була розстріляна. Це була для мене складна робота, оскільки війна – це інша стихія, а я режисер ліричного напрямку, камерного. Проте довелося знімати і батальні сцени. Мені хотілося зробити фільм про молодих людей, які навіть в умовах підпілля уміють товаришувати, закохуються, народжують дітей. І саме тим ця історія була ще трагічнішою. На моє здивування, цей фільм став єдиним, який у часи 40-річчя з дня завершення Другої світової війни було показано в ООН. І про цей показ мені розповів наш український письменник Євген Гуцало, який був членом делегації, і в журналі «Україна» написав про колосальний успіх українського фільму в ООН»⁵.

³ Логінова Галина (н. 1950), 1972 закінчила акторське відділення ВДІКУ, з 1973 по 1980 – акторка кіностудії ім. О. Довженка. Вийшла заміж за Богдана Йововіча, який за обміном навчався в Київському медінституті. 1975 року народила доньку Мілицю (Мілла Йововіч). 1981 року емігрувала з донькою у США.

⁴ Інтерв'ю Галини Криворчук з Олегом Біймою. *Україна молода*. 2019.

⁵ Там само.

Олег Бійма і Богдан Ступка. Робочий момент фільму «Гріх» за Володимиром Винниченком. Режисер Олег Бійма. Студія «Укртелефільм», 1992.

Далі береться за твір складний, бо дії там обмаль, акцент – на слові. З огляду на особисту драму, «Блакитна троянда»⁶ про нездійснене кохання була близькою Олегу Біймі по духу. Тут він пробує сили в непростому жанрі психологічної драми. Крім того, сюжет дозволяв фантазувати, вибудувати відступи-видіння (про лицаря і його даму серця). У своїй найпершій п'єсі Леся Українка торувала шлях української драматургії в європейському напрямі: в ній панувала атмосфера, пов'язана з автобіографічними моментами, героями була інтелігенція (поет, художниця, журналіст, піаністка), й услід за Ібсеновими «Привидами» авторка порушувала складну проблему: як усвідомлення того, що хвороби успадковуються, відобразалося на долі людини. В Лесиній драмі – жертвою спадкової хвороби є головна героїня Любов Гоцинська. Але якщо герой Ібсена катував себе й доводив до відчаю свою матір, то тут вузол зав'язано ще тугіше, адже психічний стан Люби, яка рано осиротіла, відбивається не тільки на її тітоньці й на матері закоханого юнака, а й на самих закоханих, Любові й Орестові – талановитому поетові й драматургу. Юнак знає про психічну хворобу матері коханої, та не хоче на це зважати – він кохає, і коли кохана віддалилася (аби не бути йому тягарем), це фізично його вбиває: в нього стрімко розвивається хвороба серця.

В ролі Любові знялася російська акторка Олена Борзова, в активі якої вже було 14 ролей, в тому числі в попередньому фільмі Бійми. А її партнер, юний красень Олексій Богданович, навпаки, встиг знятися тільки у стрічці Миколи Мащенка «Все перемагає любов». Але зіграв так, що було ясно: в такого Ореста не можна було не закохатися. Складність екранізації полягала у зображенні діагнозу – сфальшивити не можна, а таке під силу не кожному актору. Приступ помутніння розуму в Любові вийшов дещо театральний, а замість реакції знайомих на цю біду, режисер показав операторські спецефекти. Тривала сцена, що мала передавати

⁶ В інтернет-мережі фільм українською мовою.

стан психічного розладу, коли Люба поспішала до хворого Ореста, уповільнювала дію. Чудовим вийшло оточення героїні. В акторів, які його грають, значний професійний досвід і перфекціонізм: Ігор Дмитрієв (Сергій Мілевський), Людмила Арініна (тітонька Ліпа), Ельза Леждей (Марія Груїч, мати Ореста) заслуговують похвали за вільне почування у стихії психологічної драми. Зворушують локації кримського приморського містечка з вузькими покрученими вуличками й будинками кінця XIX століття.

Більше до Лесі Українки Бійма не звертався, але його метою, що переросла у пристрасть, стала саме українська література. Коли його запитали, кому з українських письменників він надає перевагу, відповів: «Мабуть, Леся Українка. У її творах, у Франка і Винниченка різна палітра людських доль. А дуже часто українська класична література – це поспання голови попелом, ридання, стогін. Насправді – в нас колосальна пристосованість до умов, здатність до виживання, загартованість. Образливо, що маємо чудову літературу, але у світі наших авторів практично не знають. Треба крок за кроком, нехай і поволі, все ж показувати їх світові. І потім – українському режисеру на чужому, неукраїнському матеріалі навряд чи можна зробити якісь відкриття»⁷. З цими словами, сказаними ще 1999 року, сьогодні погодяться всі українці.

Не збавляючи темпу, Бійма береться за раніше забороненого Володимира Винниченка, якого почали друкувати в Україні вже в часи «перебудови». У психологічній драмі «Гріх», події якої розгортаються в Києві в останні роки російського царату, порушується болюча проблема зради. Викрито групу революціонерів, їх арештовують. У двобой революціонерів і жандармів найвиразніше показано сильного, підступного і безжалюного слідчого Сталінського та причетну до гуртка Марію Ляшківську. Саме її, яку не підозрюють революціонери, й схиляє Сталінський до зради.

Режисер знову працює з акторками Людилою Арініною та Оленою Борзовою, а на головну жіночу роль запрошує російську акторку Наталю Єгорову. Слідчого зіграв Богдан Ступка. Після цієї стрічки Бійма попрощався з практикою запрошення московських акторів. І робив ставку лише на українських виконавців, бо вважає, що в нас є колосальні творчі сили різних поколінь.

З рекордною швидкістю 1993 року Олег Бійма переносить на екран два прозові твори Івана Франка – «Перехресні стежки» (фільм «Пастка», 5 серій) і «Основи суспільності» («Злочин з багатьма невідомими», 7 серій) – на іншій студії такий обсяг знімали б років зо два. До цієї франкової прози кінематографісти ще не наближались – у полі їх зору було «Украдене щастя» та ще твори Бориславського циклу. Бійма став їх першовідкривачем. Франкова пристрастність помножилась на неймовірну самовіддачу знімальної групи. Режисер зняв першокласних українських акторів – Анатолія Хостікоєва, Ольгу Сумську, Богдана

Ступку, Олексія Богдановича, Зінаїду Дехтярьову, Георгія Дрозда, Дмитра Миргородського. Знімали у Львові, який режисер уже добре знав ще з часів екранізації Джека Лондона. Лабіринти детективної історії серіалу «Злочин з багатьма невідомими», психологічні колізії «Пастки» не відпускали глядачів від екрану, надто шанувальників української літератури, багато з яких навіть не підозрювали, що в нас є така потужна класика, й дізналися про це завдяки Олегу Біймі, його ентузіазму митця й популяризатора. Саме за ці два серіали його, оператора Леся Зоценка, композитора Володимира Гронського та акторів, які знялися в головних ролях, було удостоєно Національної премії ім. Тараса Шевченка.

1996-го Олег Бійма створив 10-серійний фільм «Острів любові» (в 1994-му почали – в травні 96-го вже презентували в Будинку кіно). Використав твори про кохання класиків Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка, Івана Франка, Марка Вовчка та ін. В серіалі задіяв небагато-немало – 300 артистів. Його асистенти їздили всією Україною, шукали нові обличчя. Твір презентували як найперший любовно-еротичний серіал в Україні, що імпонувало молодому глядачеві. Режисер пояснював: «Було постійне піднесення, відкривалося друге-третє-четверте дихання. Перевтоми не відчувалося: коли людина натхненна – їй цікаво щось робити. І все-таки, був ще стимул, що треба поспішати, бо завтра невідомо, як буде. А це «невідоме» якраз і відбулося. Почалося свідоме знищення української хвилі в кіно»⁸.

Мені випало бути на тій пам'ятній прем'єрі «Острова любові», відчувати радість молодих акторів, захоплених Олегом Біймою, який став їхнім кумиром. Екран яснів чудовими пейзажами Карпат у «Природі» за Ольгою Кобилянською, ніжною усмішкою Тетяни Олексенко в ролі «Кишеньки» за Іваном Франком, відточеною, немов скульптура Родена, постаттю молодого звабника Олега Савкіна. І, немов у чарівному калейдоскопі, одна історія кохання, закарбована в художньому слові і втілена на екрані, змінювала іншу...

1998 року він ставить малобюджетну картину «Пристрасть» за Марком Вовчком, ніби ще за інерцією продовжуючи досліджувати невичерпну силу кохання, яке в цій історії мало згубний вплив на головного героя. 2002 року виходить «Прощання з Каїром», і було це дивом, що йому вдалося знайти на це кошти. Двосерійна стрічка, заснована на творі Володимира Яворівського «Варвара серед варварів», цілком вкладалася в стандарти комерційного розважального кіно. Проте сам постановник це заперечив. «Я не вмю робити комерційне кіно. І навіть якби захотів його зняти, не зміг би. А от зробити більш-менш сучасне кіно у стилістиці екшен-фільму, фільму-дії, де є якісь рефлексії сьогодення і самого Бійми, що трансформуються в події відбитки, відблиски, – то, звичайно, таке бажання

⁷ 20.02.1999. <https://day.kyiv.ua/ru/article/lichnost/oleg-biyma-una-samoe-zastoynoe-vremya-so-vremen-zastoya>

⁸ Інтерв'ю Галини Криворчук з Олегом Біймою. *Україна молода*. 25.09.2019. <https://rozmova.wordpress.com/2019/09/25/oleh-biyma/>

Георгій Дрозд, Зінаїда Дехтярьова, Олексій Богданович у серіалі «Злочин з багатьма невідомими» за твором Івана Франка «Основи суспільності». Режисер Олег Бійма. Студія «Укртелефільм», 1993.

було. В цьому плані я хоч і почуваюся впевнено, але живу з постійним прагненням змінювати себе»⁹.

Наприкінці 1990-х, коли українське кіно вже ледве дихало, й практично нічого не знімалося, бо державні мужи випустили його з поля зору, в Олега Бійми трапилася майже авантюрна історія. За проектом з назвою «Відродження», він збирався екранізувати три історичні романи Івана Білика (про дуже давні історичні періоди). Письменник разом з Богданом Ступкою ходив до Л. Кучми. Президент ніби як пообіцяв виділити 30 мільйонів (!) доларів. Потім папери опинилися в бюрократичних кабінетах і розчинилися серед купи документів. Чергове розчарування...

2010 року Олег Іванович був переповнений творчими задумами, якими ділився з журналістами. Зокрема, говорив про свій намір перенести на екран твір одного з найпопулярніших сучасних письменників – Василя Шкляра: «Хочу зняти 10 серій детективу за романом Василя Шкляра «Ключ». 10 років Василеві вже обіцяю. Планую екранізувати новели зі збірки «Нація» і роман «Солодка Даруся» Марії Матіос. На зйомки потрібно півмільйона гривень. На студії імені Довженка за такі гроші зняли б 10 хвилин. Я знімаю удесятеро разів дешевше. Працюю швидко, аби робота не встигла набриднути»¹⁰. Шкода, що ні один, ні другий наміри не здійснилися. 2011 року він зняв стрічку «Євгенія Мірошниченко назавжди» про знамениту співачку, яка полишила цей світ 2009 року.

Доповненням до творчого портрета режисера буде згадка про його роботу адміністратора (тривалий час був директором, а потім заступником директора «Укртелефільму»). Студія була на підйомі, робила по 50-60 фільмів у рік. Та коли крісло прем'єра України зайняв В. Янукович, в студії «Укртелефільм» почалися серйозні проблеми: різко її не могли закрити, тому взяли в облогу. 2008 року Бійма розповідав: «Більше року ходжу на штурм Кабміну, секретаріату. Воюємо з головою Держтелерадіо мільярде-

ром Едуардом Прутником. Студія розташована на березі Русанівської протоки, райський куточок. Почалися різні перевірки: КРУ, ГоловКРУ, податкова. Ця боротьба довела мене до лікарні: почала відніматися рука, треба було оперувати»¹¹. В день операції, 30 січня 2007 року, Бійми повідомили про його звільнення.

Відомий режисер, лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка відстояв «Укртелефільм», який продукував не копії російських бойовиків та штамповане «мило», а українське кіно, яке б мало показувати українське телебачення. Та чи було телебачення українським? В листі до редакції Бійма повідомив: «На початку 2007-го я був звільнений (розірвано контракт) з посади гендиректора. Після мого поновлення (завдяки рішенням Головісївського суду і за сприяння Верховної Ради, яка усунула ставленика Януковича Едуарда Прутніка з керівництва Держкомтелерадіо України) до серпня 2009 я продовжував керувати студією, тому передав її порядному керівникові – Віктору Петренку. Я лишився першим заступником гендиректора і худ. керівником. У "тандемі" з В. Петренком, а потім з гендиректором Ю. А. Сторожуком, "Укртелефільм" спромігся не лише зберегтися від руйнації, а й відновити достатньо потужне фільмовиробництво. Без "копійки" держфінансування! Лише за рахунок "надання технічних і виробничих послуг" для комерційних телекомпаній та фільмування окремих кінопроектів для приватних замовників. Отже, після 2008 року студія жила і працювала, створюючи національний кінопродукт».

В долі одного митця, як у краплі води, відбилася «державницька» політика загребущих. Але де тепер той монстр разом зі своїм награваним майном? Чи знає він, що таке – людська шана і повага? А от у фільмів Олега Бійми є своя, і зовсім не маленька, аудиторія. І глядачі, переглядаючи його фільми, вдячні йому за естетичну насолоду, за долучення до української духовності. Більше 50 років, відданих кіно, не пройшли марно.

⁹ Шаповаленко Таїсія. Олег Бійма: «Комерційне кіно ніколи не робило погоди». *Дзеркало тижня*. 19.07.2002.

¹⁰ Олег Бійма хоче зняти 10-серійний детектив за романом Шкляра. 10 липня 2010. https://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/_oleg-bijma-hoche-znyati-10serijnij-detektiv-za-romanom-sklyara/346492

¹¹ Бійма живе на пенсію матері. 10.03.2008. https://gazeta.ua/ru/articles/people-newspaper/_bijma-zhivet-na-pensiyu-materi/217599